כישלון קשר ילד-הורה: סיבות, אבחון, וטיפול בישראל

עיון ביקורתי בנייר עמדה "סרבנות קשר וניכור הורי", מכון רקמן, אפריל 2020

פיליפ מרכוס, שופט (בדימוס), בית משפט לענייני משפחה, ירושלים

דר' ענבל בר-און קיבנסון, החוג ליעוץ ולהתפתחות האדם, אוניברסיטת חיפה

מבוא

נייר עמדה זה מוגש לאחר שהתברר שנייר העמדה של מכון רקמן מאפריל 2020, *סרבנות קשר וניכור הורי: רקע תאורטי, אבחון ושיטות טיפול בראי עיקרון טובת הילד*, מתעלם מהנזק שנגרם לילד כאשר אחד ההורים גורם לניתוק הקשר בין הילד להורה האחר, ללא כל הצדקה הקשורה לצרכי הילד וטובתו.

המסמך של מכון רקמן לקידום מעמד האשה, כמו מסמך קודם שהוגש על ידי מספר ארגוני נשים *"בחינה מחדש של נוהל מחוז תל אביב לטיפול במצבים של טענות בדבר ניתוק קשר בין הורה לילד"* מיום 19 נובמבר 2019 (להלן: מסמך ארגוני הנשים), מתיימר לקדם את הצרכים של ילדים, אך לא הצטרף למסמכים אלה אף גורם שמטרותיו קידום ענייני ילדים. הדבר אומר דרשני.

כמו כן, שני המסמכים משתמשים בפרשנות צרה ומצומצמת של המונח "טובת הילד", אשר מכוונת לרצון ילד ובטחונו הפיזי בלבד, תוך התעלמות מהצרכים הרגשיים והפסיכולוגיים וממצבים של התעללות פסיכולוגית שסימניה אינם פיסיים.

מכון רקמן מקדיש מקום רב לביקורת כלפי המונח "ניכור הורי", אשר אכן הנו שנוי במחלוקת, וכלפי המונח "תסמונת ניכור הורי", אשר הוזנח על ידי כמעט כל העוסקים במטריה בכל רחבי העולם. הטענה שבסעיף 14 לנייר העמדה, לפיה מקורה של התופעה בכתביו של גרדנר בשנות ה-80 למאה הקודמת מנותקת מהמציאות. אכן גרדנר טבע את המונח ניכור הורי, אלא שמימים ימימה היו הורים אשר פעלו לנתק ילד מההורה השני. עדויות על הסתת ילדים כנגד הורה ומידורו ממנו קיימים כבר בכתבים מוקדמים יותר בשנות הארבעים למאה ה-20[1] יתרה מכך, ישנה ספרות ענפה ומשגשגת בנושא זה בעשורים האחרונים שהרחיבה את המשגותיו של גארדנר והציעה מודלים רבי משתנים לבחינת מושג זה[2].

[1] Reich, W. (1949). *Character analysis* (3rd ed.1990). New York: Farrar, Straus and Giroux

[2] Warshak, R.A. Risks and Realities of Working with Alienated Children. *Family Court Review, 58*(2), 432-455, (2020); Bernet, W. Introduction to Parental Alienation *in Parental Alienation: Science and Law* D.Lorandos, W. Bernet eds.(Thomas, 2020), 5

טענה נוספת של מכון רקמן היא שנשקפת סכנה לילדים במקרים בהם טוען הורה לניכור הורי, בשל התעלמות של בתי המשפט מטענות בדבר אלימות במשפחה.
כמו כן, מכון רקמן טוען שאין מומחיות בתחום של ניכור הורי. נציין מיד, שלא ברור מה המסקנה שמבקש מכון רקמן להסיק מטענה זו. בתמיכה לטענה זו צירף המכון חוות דעת של פסיכיאטר מכובד, אך נראה בעליל שיש בה טענות משפטיות, בדבר הגדרת המונחים "מומחה" ו"מומחיות", אשר אינן בתחום המומחיות של פסיכיאטר. טענות אלו אינן מבוססות על מחקר, או אפילו על החלטות שיפוטיות, שנעשו בישראל. הסיבה לכך ברורה: כל הטענות שנטענים ע"י מכון רקמן נדחו על ידי בתי המשפט בישראל, ואין אפילו מאמר אקדמי או מקצועי אחד שפורסם בישראל התומך בטענות אלו.[3]

הטענות מבוססות כולן על מאמרים, שנכתבו על ידי קבוצה קטנה מאוד של כותבים מסויימים בארה"ב בעלי אג'נדה מגדרית, אשר אינם רלוונטיים בישראל. כותבים אלה מציגים גישה שמניחה:

- שרק אבות טוענים שהאם מנכרת את ילדיהם מהם;
- שטענה זו כמעט תמיד שיקרית ומועלית, כטענה נגדית כאשר אותם אבות מואשמים שהתנהגו באלימות כלפי הילד ו/או האם;
- שנסיונות להחזיר ילד שמנוכר ליחסים תקינים עם ההורה המנוכר הם אכזריים וגורמים נזק לילד;
- ושהמונח "טובת הילד" מחייב אימוץ החלטתו של הילד לנתק קשר עם אחד מהוריו כאילו כל שיקול אחר אינו רלוונטי.

מכון רקמן מתעלם מספרות ענפה בתחום, שנכתבה ב-30 השנים האחרונות, במדינות רבות, ואשר יש בה כדי להפריך את טענותיו, כאילו ספרות זאת אינה קיימת[4]. התעלמות זו אינה מקרית והיא מתכתבת היטב עם ראייתו הצרה והחד ממדית של המכון באשר למצב של ניכור הורי, האטיולוגיה להיווצרותו והעובדה כי הוא לא קשור למגדר זה או אחר.

נתייחס בקצרה לכל העניינים האלה; הקורא מוזמן לעיין במאמרים של פיליפ מרכוס:
ניכור הורי וסרבנות קשר: כיצד למנוע כישלון קשר בין ילד להורה (רפואה ומשפט, גיליון 51, 121-136 (2018)

---

[3] למעלה ממחצית המאמרים אליהם מתייחס מכון רקמן מצויים במהדורה אחת של Journal of Child Custody, אשר הוקדשה לטענות שאומצו בנייר העמדה של מכון רקמן.
מנגד, יש להפנות למהדורות מיוחדות של Family Court Review מיולי 2001, מינואר 2010, ומאפריל 2020, וכן לספרים
Children who Resist Postseparation Parental Contact B.Fidler, N.Bala, M.Saini eds. (Oxford, 2013)
Parental Alienation: Science and Law D.Lorandos, B. Bernet eds.(Thomas, 2020)
אשר כוללים מאמרים רבים ממגוון חוקרים.

[4] ענבל בר-און, יחד עם יואב מזא"ה, פרסמה בכסלו תש"ף, דצמבר 2019, ארבעה חודשים לפני הגשת נייר העמדה של מכון רקמן, **סקירת ספרות של ניכור הורי** עבור משרד העבודה והרווחה. לסקירה צרפה רשימה ביבליוגרפית של מאות ספרים ומאמרים, באנגלית ובעברית.

Parental Alienation, Contact Refusal and Maladaptive Gatekeeping: a Multidisciplinary Approach to Prevention of Contact Failure
Family Law and Family Realities, 16th International Society of Family Law World Conference Book 349–366 (Carol Rogerson et al. eds., 2019).
Innovative Programs in Israel for Preventing and Responding to Parental Alienation: Education, Early Identification and Timely, Effective Intervention Family Court Review, Vol 58 No. 2, 544-559 (April 2020)

<u>המונח ניכור הורי</u>

מספר מונחים משמשים לתאר את המצב שבו ילד מפסיק קשר עם ההורה: כישלון קשר, Resist-Refuse Dynamic (RRD), Contact Failure, סרבנות קשר, וכיו"ב. המשותף הוא תאור <u>מצב שבו לא מתקיים קשר בין הורה לילדו בעקבות תהליכי פרידה וגרושין</u>. הסיבות להפסקת/ניתוק הקשר יכולות להיות רבות, וכוללות בין היתר מצבים של מרד המתבגר, דחיית הילד על ידי ההורה, תגובת הילד להתעללות בו או בבן משפחתו על ידי ההורה שנדחה, התנהגות הבלתי רציונלית של ההורה כתוצאה ממחלת נפש או התמכרות לחומרים ממכרים כגון סמים או אלכוהול, וכן התנהגות של ההורה המשפיעה על הילד להפסיק את הקשר עם ההורה השני (כאשר היה לילד קשר נורמטיבי בעבר), ללא הצדקה מבחינת טובת הקטין. יש שיותר מסיבה אחת קיימת אצל ילד מסויים.

אכן, קיימת כיום נטייה בקרב עורכי דין והורים לעשות שימוש מוגבר ונרחב במונח ניכור הורי כדרך לבטא כל קושי בקשר או מצב של ניתוק קשר. השימוש השגוי במונח זה, יחד עם היותו לא ברור (מי מנכר את מי? הילד את ההורה? ההורה את הילד? הורה אחד את הילד נגד ההורה האחר?) גרמו לחוסר שביעות רצון אצל רבים וטובים מבין החוקרים ואנשי המקצוע שנוגעים בדבר.

לכן, בניגוד לתפישה הפשטנית שמציג מכון רקמן, אנו רואים חשיבות רבה לעריכת הבחנה בין ניכור הורי לווריאציות אחרות של ניתוק קשר ושיקוף נכון של מצבים של ניתוק קשר לעומת מצב בו הורה גורם נזק פסיכולוגי ורגשי לילד בגרימת ניתוק מההורה האחר, ללא הצדקה הקשורה בטובת הילד. מדובר בהתעללות פסיכולוגית בילד, הפוגעת בו קשות בילדותו וגם בבגרותו[5] .

נוסיף עוד כי אין כיום מי שמשתמש במילה סינדרום בהקשר זה וכל איש מקצוע המבין בתחום אינו עושה בו שימוש[6].

---

5. Harman, J. J., Kruk, E., & Hines, D. A. (2018). Parental alienating behaviors: An unacknowledged form of family violence. *Psychological Bulletin,144*(12), 1275-1299

6 Johnston, J. R., & Sullivan, M. J. (2020). Parental alienation: In search of common ground for a more differentiated theory. *Family Court Review*, *58*(2), 270-292.

טובת הילד

לית מאן דפליג שבמצב הרגיל של הדברים ילד נמצא בקשר עם שני הוריו וגם בתהליכי גירושין ופרידה עמדה זו אינה שונה. שני ההורים הם אפוטרופסים טבעיים של ילדם. משום כך, כל מצב שבו הילד אינו בקשר עם אחד מהוריו מחייב בדיקה יסודית של הסיבה לכך. אמת המידה לבדיקה זו, כמו כל בדיקה כאשר יש חילוקי דעות בין ההורים לעניין מילוי תפקידיהם כאפוטרופסים, מתבססת על הבנת טובת הילד. מערכות המשפט והרווחה נדרשות להגן על ילדים אשר הוריהם נמצאים בסכסוך משפטי מתמשך ובשיקול ראשון לקיים הגנה על ילדים מסכסוך הורי והתדיינות מתמשכים. בשיקול שני להגן על יציבות ובטחון מערכת היחסים של הילד עם ההורה וכיבוד הזכות של אותו הורה לנהל את חייו. בשיקול שלישי לכבד זכויות הילדים לקיים קשר משמעותי עם כל אחד מהוריהם ובשיקול רביעי לקדם את טובת הילדים כך שתהיה להם מערכת יחסים חיובית בצוות המקיים הורות משותפת.[7]

במדינת ישראל, בדיקה זו נעשית על ידי הערכאה המוסמכת, בית המשפט לענייני משפחה או, לפי כללי הסמכות, בית דין דתי. הבדיקה צריכה להיעשות בכובד ראש, כאשר הערכאה השיפוטית נעזרת בכלים רבים.

להבדיל מרבות מהמדינות של ארה״ב, שופטי בית המשפט ודיינים וקאדים בארץ נבחרים על בסיס ידע, כישורים, ויושרה, ולא בבחירות ציבוריות. יש להם רצון לשמש בתפקיד דווקא בענייני משפחה, והם משובצים בתפקיד זה לפרקי זמן של שנים לא מעטות.

זאת, להבדיל מרבות מהמדינות של ארה״ב, וכן באנגליה, באירופה, ובהרבה מקומות אחרים, שבהם דנים השופטים במגוון רחב של נושאים, או שמשובצים על ידי הממונים עליהם לטפל בענייני משפחה אף שאין להם ידע או ניסיון בתחום, ללא רצון לטפל בעניינים אלה, ולפרקי זמן קצרים של שנתיים, וזאת כתנאי לקידום מקצועי. אין להם סיוע של מומחים בלתי תלויים, דוגמת יחידות הסיוע ועובדים סוציאליים לסדרי דין בארץ; ואין מנגנון מסודר לקבלת עמדת הילד או לייצוגו.

התוצאות נראות בעליל: בארצות הברית, החלטות ניתנות לאחר דיונים ארוכים, או ללא דיונים ענייניים; השופטים נתונים בידי עורכי דין שמסבירים את דיני המשפחה כפי רצון הלקוח, ולא בהכרח לפי הדין החל; מומחים, או מי שמתיימרים להיות מומחים, מופיעים משני המצדדים ומנסים להשפיע על השופט כל אחד לפי תפיסתו, תוך שימוש במונחים שהשופט אינו מכיר; במקרים רבים אחד מהצדדים מיוצג והאחר אינו מיוצג, על כל המשתמע.

---

[7] Jaffe, P. G., Ashbourne, D., & Mamo, A. A. (2010). Early identification and prevention of parent–child alienation: A framework for balancing risks and benefits of intervention. *Family Court Review*, *48*(1), 136-152

אין פלא שההחלטות נהפכות חדשות לבקרים על ידי ערכאות ערעור, אשר אף להן אין מומחיות בתחום.

על בסיס מצב זה כותבים כותבי המאמרים, עליהם הסתמך מכון רקמן, בביקורת חריפה על ההחלטות ופסקי הדין, ואף מוסיפים וטוענים שיש נטייה להעדיף טענת ניכור הורי של גבר כאמיתית ולדחות טענה של אישה של אלימות מצד הגבר כשיקרית. מוסיף מכון רקמן לקידום מעמד האישה שטובת הילד לא נשקלת, או שלא ניתן לה המשקל הראוי.

אין די מקום במסמך זה כדי לתאר את הכשלים מתודולוגיים שבמאמרים עליהם בחר מכון רקמן להסתמך. די לציין שהמקרים שבהם דנים המאמרים נבחרו על ידי קביעת אמות מידה התואמות את העמדה שמבקשים הכותבים להוכיח; למקור המידע מפנייה לציבור לאיתור מקרים בהם לדעת מי שמשיב פעל בית המשפט שלא כשורה; בחירת מונחים כמו "אובדן משמורת" או "הפסד במשפט", ללא התייחסות לתוצאה מבחינת הקשר של הילד עם כל אחד מהוריו לפי פסק הדין; ובמקרים רבים, ניתוח הנתונים שבמאמרים מצדיק מסקנות הפוכות מאלו שבסיום המאמר.

לצד ביקורת על בתי המשפט, יש במאמרים עליהם מכון רקמן הסתמך הנחה נוספת, אף שאין לה תימוכין מלבד הרגשתן הסובייקטיבית של נשים שראוינו לצורך אותם מאמרים: שטענות אימהות לאלימות תמיד נכונות וטענות האבות לניכור הורי תמיד שקריות. לא הובאה כל ראיה או בסיס להנחה חד ממדית ודיכוטומית זו. ניסיון החיים המשפטיים והקליניים מראה שאין הבדל משמעותי בין אחוז הטענות של גברים ונשים שנמצאו על ידי בתי המשפט כלא נכונות, או שלא נמצאו בהם תימוכין. טענות בדבר אלימות פיזית אינן, מעצם טבען, חזקות יותר מאשר טענות בדבר התעללות נפשית. לצד זה יש הנחה נוספת, אשר גם לה אין תימוכין, והיא שרק אבות מנכרים את ילדיהם. התברר שאין הבדל משמעותי בין אבות ואמהות, אשר נמצאו מנכרים את ילדיהם נגד ההורה האחר. מכון רקמן עוסק במגדר, אולם ניכור הורי אינו עוסק בכך. יתרה מכך, לאמר שניכור הורי אינו קיים או שהוא נגרם תמיד על ידי אבות הנה אמירה מנותקת מהמציאות ממש כשם שנטען שאין אלימות כנגד נשים. אלימות במשפחה היא תופעה קשה שפוגעת בנשים, גברים ובילדים, היא רבת פנים ויש לפעול להכחידה ככל שניתן.

עוד נציין ביחס לטענות מכון רקמן כי יש בייחוס הטיפול הלקוי של בתי המשפט בארה"ב לעמיתיהם במדינת ישראל משום ביזוי המערכת השיפוטית בישראל והפחתת ערך שלה. ללא כל הפניה לפסיקה ישראלית, מנסה מכון רקמן לטעון שערכאה משפטית בארץ מתעלמת מטענת בעל דין שהייתה אלימות כלפיו או כלפי ילדו. לא יעלה על הדעת שהמערכת, הכוללת כאמור יועצים שהם עובדים סוציאליים ביחידות הסיוע ומומחים אחרים, שאליבא דרקמן הם כולם דוברי שקר, טועים ואינם אנשי מקצוע

ראויים שמבינים באלימות במשפחה. יתרה מכך, לא יתכן כי שופטים באופן גורף ידחו ללא בדיקה טענה של אלימות. עמדה זו המוצגת כגורפת הנה מסוכנת, מטרידה ומבזה את מערכת המשפט בישראל. ברור שערכאה משפטית מוסמכת לקבוע כי לטענות אין שחר, או שאין די ראיות לקבוע שהייתה אלימות. היא גם מוסמכת לקבוע שהייתה אלימות, ולשקלל את האלימות שהוכחה עם הראיות האחרות, ולקבוע מה יהיה מינון השהות או הזמן שיבלה ילד עם הורה ומה התנאים, כולל פיקוח, לשהות כזו. כך עושים בישראל. כל אמירה אחרת הנה מגמתית ומפורכת מהיסוד. בנוסף, ההתערבות הטיפולית בתהליכי חידוש קשר מטבעה מהווה אף היא המשך של בירור ההבחנה המבדלת בין מצבי אלימות או ניכור הורי והיא מקנה דיוק רב יותר בהשערות שעולות במהלך ההליך המשפטי (להרחבה ראו עץ קבלת ההחלטות)[8]. במסגרת תהליך ההתערבות המטפל נחשף למאפיינים ודינמיקות תוך אישיות ומשפחתיות היכולים לאשש או להפריך את החשד הראשוני לניכור הורי כסיבת הסירוב לקשר. תהליך זה נעשה תחת פיקוח צמוד ובקרה גבוהה של מערכת המשפט והחוק, בחסות בית המשפט ובגיבויו. אי לכך, מצבים של תוקפנות ואלימות עשויים להמצא תחת בקרה גבוהה ומחוייבים ביידוע בית המשפט. כל אלו עשויים להפחית במידה ניכרת ובאופן משמעותי הישנות של מעשי אלימות או סכנת פגיעה בילדים בשל מה שנטען כאבחון שגוי של ניכור הורי במצבים של אלימות[9].

לעניין טובת הילד, התפישה שמבקש מכון רקמן לאמץ היא שיש לשמור על טובת הילד, אשר באה לידי ביטוי בשמירתו מפגיעה גופנית וכן בקבלת עמדתו כדבר סופי. אין כל התייחסות לנזק הרגשי והפסיכולוגי הנובע מאובדן אחד ההורים כגורם שיש להביאו בחשבון בקביעת טובת הילד. תפיסה זו הנה מסוכנת ופוגעת בטובת הילד שכן היא גורפת, פשטנית וכלל אינה לוקחת בחשבון מצבי חיים בהם הורה עושה שימוש לרעה בתלות של הילד בו, מנצל את מעמדו כהורה וכופה על הילד באמצעים של שליטה פסיכולוגית את עמדתו, תפישתו, ומצבו הרגשי. כך יוצא שעצם הגישה הגורפת, אותה מייצג מכון רקמן, לקבל את רצון הילד כאפשרות יחידה ובלעדית מעניקה לילדים כוח גרנדיוזי מסוכן לקבל החלטות הרסניות שפעמים רבות מחביאות בתוכן שבי פסיכולוגי ועמדה שהנה פסוידו אותנטית. עמדת מכון רקמן לא עורכת כל הבחנה בין מצבים בהם ילדים נתונים לניכור הורי לבין מצבים אחרים והיא מאפשרת מתן משקל לרצונו

---

[8] Drozd, L. M., & Olesen, N. W. (2004). Is it abuse, alienation, or estrangement? A Decision Tree. *Journal of Child Custody, 1*(3), 65–106

[9] Drozd, L. M., & Olesen, N. W. (2010). Abuse and alienation are each real: A response to a critique by Joan Meier. *Journal of Child Custody*, *7*(4), 253-265

Drozd, L. M., Olesen, N. W., & Saini, M. A. (2013). Parenting plan & child custody evaluations: Using decision trees to increase evaluator competence & avoid preventable errors. Sarasota, FL: Professional Resource Press

של הילד באופן אוטומטי ונעדר מורכבות. על פי תפישה זו תהיה לגיטימציה אוטומטית להשמת רצון הילד בעדיפות מכרעת, כך שילדים יוכלו לבחור שלא לעבור ניתוח מציל חיים, ימנעו ממינימום של שעות שינה רצויות, ינהגו ללא רישיון ויחליטו שהם לא לומדים לקרוא ולכתוב, פשוט מכיוון שהם לא רוצים בכך. באם רצונם הוא טובתם הגורפת הרי שילדים אלו עלולים למות, לסבול מאנלפבתיות, ולסכן את עצמם באופן שאין לו כל קשר לטובתם. עוד נציין כי הענקת כוח מוגזם לילדים לקבל החלטות כה דרמטיות בגיל צעיר יש בה כדי לזרז ניכור הורי, להאיצו ולהחריפו עד כדי מצב של היפוך תפקידים, חוסר קבלת סמכות הורית ותחושת בדידות חריפה שמלווה בהיעדר אמון במבוגרים. עמדה זו של 'הליכה עיוורת' סביב רצון הילד, ללא הבחנה בהקשר של מצבי שליטה פסיכולוגי, כולל שבי פסיכולוגי ביחסי הורה-ילד, עלולה להותיר ילדים רבים במדינת ישראל חשופים להתעללות פסיכולוגית מתמשכת מצד מי מהוריהם בחסותה של המדינה ומערכת המשפט. הדעת אינה יכולה לסבול עמדה כה מסוכנת וחסרת הגנה על קטינים.

בכך מתעלם מכון רקמן מהמוסכמות המקצועיות של כמעט כל החוקרים ואנשי המקצוע שעוסקים במוגנות על קטינים הסובלים:

- שיש להגן על הילד מפגיעה פיזית, אך לא בכל מקרה חייבים למנוע כל קשר בין הילד להורה; יש מקרים שהגנת הילד יכולה להיעשות על ידי פיקוח על הקשר, ובמקרים חמורים יותר ניתן לשמור על קשר באמצעים אלקטרונים ואחרים.
- שיש מצבים בהם שמחמת קונפליקט הנאמנויות, או השפעת אחד מההורים, או מסיבות אחרות, דברי הילד אינם משקפים את עמדתו האמיתית, ויש צורך לבחון אם דבריו תואמים את טובתו.
- שיש צורך בבדיקה של כל הגורמים, לפני שבית המשפט יכריע בשאלת חידוש הקשר, אולם שימור ניתוק קשר מהווה פגיעה בקטינים ועיכוב תהליכים מרחיק את האפשרות של חידוש קשר.

לעניין זה, גישתו של מכון רקמן, והקומץ הקטן של הכותבים עליו הוא מסתמך, מבקש להקריב את טובתו של הילד מבחינה פסיכולוגית/ רגשית, על מזבח רצון הילד ובטחונו הפיזי (באם בכלל יש סכנה פיזית או רצון אותנטי). בית המשפט צריך להתחשב בכל המרכיבים של טובת הילד, כולל משך הזמן של ההליכים. רק כאשר יש ראיות לכאורה שתהיה סכנה ברורה בכל מפגש וכל קשר של הילד עם ההורה שטוען שהוא נדחה יהיה ניתן לדחות את חידוש הקשר עד לבירור הטענה של מי שסבור כך. יתרה מכך, תהליכי חידוש קשר שמים בראש סדר העדיפות את המוגנות והבטחון על הילד[10] כך שבמצבים של חידוש הקשר קולו של הילד, רצונותיו ותחושותיו מושמעים ומקבלים ביטוי רב תחת תהליכים של בקרה, סיוע לבחינת מציאות שאינה מעוותת ומגמתית והשבת קשר בריא ותקין תחת מוגנות,

[10] Drozd, L. M., Kuehnle, K., & Walker, L. E. A. (2004). Safety First: A model for understanding domestic violence in child custody and access disputes. *Journal of Child Custody, 1*(2), 75–103.

שליטה ובטחון.

הנסיון לטעון שהערכאות השיפוטיות בארץ לוקים באותם ליקויים של בתי המשפט בארה״ב כאמור על ידי המומחים בדבר, בהסכמת כל מי שטובתו של הילד באמת חשובה לו :

Time is a major enemy in RRD cases. The dynamic becomes increasingly entrenched the longer it remains unaddressed and the longer the period of no contact between the rejected parent and the child. The excruciatingly slow pace at which the court system moves also delays efforts to resolve the problem and may be exacerbated by a prolonged evaluation, and as well as litigation over intervention. In fact, delay has often been employed as a legal tactic in such cases, especially in cases of older adolescents, as the court is less inclined to intervene as the adolescent gets older, and once the adolescent turns eighteen the court no longer has jurisdiction.[11]

הפתרונות

מכון רקמן מתנגד לפתרונות שמחייבים שהייה ביחד של הילד עם ההורה המנוכר למשך מספר ימים, וניתוק קשר עם ההורה האחר. ואכן, פתרונות אלה נעשים במצבים בהם הילד חשוף לסכנת התעללות פסיכולוגית ורגשית ממשית וכי שהייה במחיצת ההורה מסכנת אותו במידה חמורה. יש סיכון שהילד יבין שפעולותיו של ההורה שגרם לניתוק הקשר, על ידי הצגת שקרים בדבר האופי והאישיות של ההורה האחר, או שימוש של ההורה המנכר בילד כדי להתנקם בהורה שבאמת אהב אותו ולא היה מסוכן, יגרום לו לנתק קשר עם ההורה שניכר אותו.

בארץ יש שימוש מועט, אם בכלל, בטכניקות אלו. הסיבה לכך היא שגורמי הטיפול נכנסים לתמונה כבר בתחילת ההליכים המשפטיים, בדמות יחידות הסיוע, אשר מעורבות מיד עם פתיחת ההליך בפני הערכאה השיפוטית על פי החוק להסדר התדיינויות בסכסוכי משפחה (הוראת שעה), התשע״ה 2014, ומטפלים יעודיים הממונים על ידי בית המשפט בשלב מוקדם בהליכים. על ידי כך, פרק הזמן של הניתוק יצומצם ככל האפשר, כאשר המשפחה מקבלת התערבות טיפולית אשר משלבת טיפול ישיר בילד והדרכה של ההורים, ותהליך הדרגתי לשם חידוש קשר בין הילד להורה שנדחה על ידו. עם זאת, יחידות הסיוע אינן מיועדות לטפל בתהליכי חידוש קשר מסוג ניכור הורי והן מהוות גורם ראשוני המזהה כי נדרשת התערבות ייחודית, אינטנסיבית ומהירה על מנת שלא לקבע תהליכי חשיבה מעוותים, כוח גרנדיוזי ומצב פסיכולוגי של פיצול בקרב ילדים.

ואכן, תהליך של חידוש קשר אינו פשוט עבור הילד. עם זאת, יש להימנע מחשיבה פשטנית, לפיה רצון הילד לא לקבל חיסון מצדיק חשיפתו למחלה

[11] M.G. Walters & S. Friedlander, 'When a Child Rejects a Parent: Working with the Intractable Resist/Refuse Dynamic', *Family Court Review*, Vol. 54, No.3, 2016, pp. 424-55, 429. 6

שעלולה להביא לנכות או חמור יותר, או שחשוב לחסוך מהילד את הצורך ללכת לבית ספר כי עדיף לו להישאר בבית. לאור הסבל של ילדים שנותקו מהורה, והנזק בלתי הפיך ליכולתם ליצור יחסים זוגיים והוריים תקינים, מחלות נפש והפרעות רגשיות אחרות, התמכרויות וכיו״ב, יש לעשות כל מאמץ להביא לחידוש קשר תקין, אלא אם כן הסכנות בחידוש הקשר כה חמורות שבכל זאת ניתן להימנע מכך.

<u>מומחיות בניכור הורי</u>

טענות מכון רקמן בענייני מומחים מורכבים משלושה עניינים עיקריים: שאין מומחיות בניכור הורי; שמינוי מומחה תוך שימוש במונח ניכור הורי מכתיב את התוצאה; וכי יש פגם במינוי מי שנתן חוות דעת לבית המשפט לטפל בילד ובהורים.

הטענה <u>הראשונה</u> נשענת על חוות דעת של דר׳ אהרון פלשמן. השימוש במסמך בצורה של חוות דעת, שלא במסגרת הליך שיפוטי, הוא חידוש בכתיבה של נייר עמדה. כמובן, אין בניסוח משפט בצורה של חוות דעת כדי להוסיף על משקלו.

כפי שכבר צוין, המסמך עצמו כולל קביעות משפטיות, כאילו מי שאינו רשום בפנקסים המתנהלים בגופים שלטוניים או מקצועיים כמומחה אינו מומחה בתחום מסוים. טענה זו אין לקבל. יש תחומי מומחיות רבים שאין חובת רישום, ויש תחומים שאפילו אין תוכניות אקדמיות להסמכה. יש תחומים, גם ברפואה, שהמחקר בהם מתפתח, כולל רעיונות וגישת חדישות, שאין עדיין רישום של התחום המסוים כתחום מומחיות. תחום הרפואה הפנימית יוכיח; מומחיות הרפואה פנימית מתפצל לתחומי מומחיות צרים יותר ככל הידע הרפואי מתקדם: גסטרו-אנטרולוגיה, נפרולוגיה, פולמונולוגיה, וכיו״ב.

לפני כ-7 שנים הותקנו תקנות בריאות העם (אישור תואר מומחה מומחה בסיעוד), תשע״ד-2013. לראשונה יכלו אח או אחות להרשם כמומחה בתחומים שלא צויינו בחקיקה קודמת. לא יעלה על הדעת שאח או אחות שצברו נסיון של שנים רבות בתחום מסויים לא יוזמנו ליתן חוות דעת באותו תחום, רק משום שהתחום לא נרשם כענף מומחיות בתוספת לתקנות שהיו קיימות. כמובן, הוא היה חייב להוכיח את מומחיותו בתחום, על סמך הסמכתו כאח וניסיון ולימודים בתחום המסוים, אבל רישום לא היה תנאי מוקדם לקבילות עדותו. כך, למשל, אין מסלול מומחיות מוכר ורשמי למטפלים בפגיעה מינית ואין רשיון ספציפי לשם כך, כמו גם בטיפול באלימות במשפחה או בתחומים אחרים. אין תחומי

מומחיות רשמיות בעריכת דין, המבדילים בין התחום הפלילי ותחום דיני משפחה, למשל.

משום כך, אין ליתן משקל לחוות הדעת של ד״ר פלשמן במסגרת השאלה אם יש או אין מומחים בתחום של ניכור הורי.

יצויין מיד שלאור ההסתייגויות מן המינוח ״ניכור הורי״ יתכן שראוי לנסח את מיוני המומחה תוך שימוש במינוח חילופי אך לא כינוי זה או אחר הוא שקובע את תחום חוות הדעת המבוקשת: ערכאה משפטית המורה על הגשת חוות דעת מציינת את הנושאים שלגביהם מבוקשת חוות הדעת, והמשקל שתייחס לחוות הדעת תיקבע לאחר חקירה בדבר מקורות המידע, הלימודים הניסיון, וכיו״ב, ככל חוות דעת.

הטענה <u>השנייה</u>, שהשימוש במונח ניכור הורי, בצו המזמין חוות הדעת, מכתיב כביכול את התוצאה, מבזה את היושר של המומחה. מומחה בתחום מסויים מוכשר לזהות את מרכיבי התופעה הנבדקת וכן לשלול את קיומה. מי שאינו מבין במטריה עלול יותר לשגות. וכי יעלה על הדעת שהפניית שאלה למומחה במחלות זיהומיות מכתיב את התשובה שקיימת מחלה זיהומית אצל הנבדק?

אפילו ימונה מומחה, פסיכולוג או עובד סוציאלי, למתן חוות דעת, ללא ציון מומחיות בניכור הורי, יהיה זה ברור מהצו עצמו, ככל הפחות בשלב שבו בעלי הדין מציגים את עצמם בפני המומחה, שאחד מהם טוען לניכור הורי. כי אז מומחה אשר אינו יודע מספיק על ניכור הורי, יסרב לקבל את המינוי.

הרעיון שיש לבנות קבוצת מומחים בנושא סירוב קשר או בניתוק בין ילד להורה הועלה בהצעת חוק הבטחת קשר בין ילדים להוריהם, התשע״ח-2018. בסעיף 1 להצעה מופיעה ההגדרה של מומחה ייעודי: ״גורם טיפולי מקצועי עבר הכשרה בזיהוי וטיפול בסירוב לקשר או בנתק בין ילד להורה, אשר ייקבע על ידי בית המשפט מתוך רשימת מומחים״; ובסעיפים 8-10 להצעה מנגנון מינוי מומחה יעודי וקבלת חוות דעתו, תוך 21 יום מיום ההפניה[12].

[12] נראה שמנסחי הצעת החוק הפנימו את הצורך בזריזות בטיפול במקרים בהם נטען לסירוב קשר. ראה גם סעיף 5, לפיו דיון בתוענה כזו ייערך תוך שבעה ימים מיום הגשתה.

מכון רקמן אינו מציע כיצד הערכאה השיפוטית תקבל חוות דעת של מומחה בהליך שבו נטען שאחד ההורים משפיע על ילד לא לקיים קשר עם ההורה האחר, או שהמנעות מקשר נובעת מגורמים אחרים.

על הצעת החוק האמור, החי"מ פיליפ מרכוס הגיש נייר עמדה בנובמבר 2018, וכך נכתב:

ספק רב אם נכון לבקש להקים "מערך מטפלים ייעודי של מטפלים המתמחים בתחום". זאת משתי סיבות, הקשורות זו בזו, האחת פקרטית והשניה תקציבית, אשר עלולות למנוע או לפחות לדחות לפרק זמן ארוך יישום ההצעה.
הסיבה הפרקטית היא שישנם מומחים רבים, עם פיזור כלל ארצי, אשר נותנים חוות דעת לבית המשפט, כל אחד עם תחומי המומחיות שלו. הרעיון שרק מומחה ייעודי, אשר עבר הכשרה מיוחדת, יהיה מוסמך ליתן חוות דעת והמלצות טיפוליות בנושא כשלון הקשר יצריך בניית מערך לימודים, בחינות ומנגנון רישוי או פיקוח עבור כל מקצוע בנפרד. לפסיכיאטרים יש לימודים ברפואה; לפסיכולוגים לימודים בתחומי התנהגות; שני אלה מקבלים רשיונות ממשרד הבריאות, אבל באגפים שונים. עובדים סוציאליים קליניים מפוקחים במשרד הרווחה.
הסיבה השנייה קשורה להעדר התייחסות להשפעה התקציבית של ההצעה. השינויים המוצעים בנהלים ובתקנות סדרי הדין, אולי יצריכו הוספת תקנים בקרב שופטים ועובדי מינהל (ואולי גם ביחידות הסיוע) כדי לטפל בתוספת תיקים לטיפול בבית המשפט. אולם הקמת מערך מומחים ומטפלים יחייב בניית מערכת מינהלית חדשה במשרד הרווחה ובמשרד הבריאות, ואולי גם תיקוני חקיקה ראשית ומשנה, כדי לשקף את תחום המומחיות החדש. מטבע הדברים הקמת מערך המוצע עלול לקחת זמן רב – במקרים דומים מדובר בשנים, עם עלויות לא מבוטלות.
לכן עדיף להעזר ברשימת המומחים שמנוהלת על ידי יחידות הסיוע על פי סעיף 4 לצו בית המשפט לענייני משפחה (הקמת יחידות סיוע, דרכי פעולתן וסדרי עבודתן), תשנ"ו-1996, ואם בכל זאת יהי צורך בהקמת מערך מיוחד, להתייחס אליה בצורה שתאפשר הפעלה מיידית של הוראות הצעת החוק בדבר זירוז ההליכים, אולי בהוראת שעה או בדרך אחרת.

לנושא <u>השלישי</u>, מינוי מומחה אשר הכין חוות דעת לעסוק בטיפול במשפחה עליה ניתנה חוות הדעת, יש להבדיל בין שני מצבים. האחד, כאשר גורם טיפולי אשר טיפל בילד או בהורה ואחר כך מתבקש לתן חוות דעת אכן מעורר שאלות קשות בעניין אתיקה מקצועית וחיסיון. הסיבה לכך היא שמטופל נכנס לטיפול בידיעה שכל מה שנאמר במהלך הטיפול יהיה סודי, ואסור למטפל להפר את חובת החיסיון ללא אישור של המטופל. אם לאחר מכן אותו מטפל יגיש חוות דעת על המטופל, עם או בלי בני משפחתו, הוא עלול לחשוף מידע והתרשמויות מתוך חדר הטיפול.

הבעיה אינה מתעוררת כאשר מומחה בטיפול נותן חוות דעת ולאחר מכן נותן טיפול. אין הפרה של חובת החיסיון. הטיפול יהיה בהתאם להנחיות בית המשפט, וברוב המקרים מהווה יישוב ההמלצות שבחוות הדעת; ומי מתאים יותר ליתן טיפול מאשר מי שהמליץ עליו?

אכן בישראל בתי המשפט ממנים מספר לא גדול של מטפלים ליתן חוות דעת, וזאת כי אין מטפלים רבים שיש להם הכישורים, הידע והניסיון הנחוצים.

האמור בסעיף 105 לנייר עמדה של מכון רקמן משקף, אולי, את המצב בארה״ב, מקור כל הטענות שבנייר העמדה. ושוב, אין אפילו שמץ של הוכחה שמבססת את הטענה, המפיע בנייר עמדה של מכון רקמן, שהמצב המתואר קיים בישראל, ש-״ הרצון להבטיח את חידוש הקשר בכל מחיר וההעדפה שמקבלת זכותו של הורה לקשר עם ילדו על חשבון טובתו של הקטין בסיטואציה, לצד מינוי חוזר של קומץ אנשי מקצוע המכוונים אג׳נדה, מביאים היום למקרים רבים מידי של אבחון שגוי של הסתה כסיבה לסרבנות הקשר,ולשימוש בסעדים קיצוניים לחידושו, המערבים אלמנטים של טראומה ועלולים לסכן את בריאותם הפיזית והנפשית של ילדים״.

טענות אלו מסוכנות בהטעייתן. טובת הילד, נשקלת היטב בהליכים בפני הערכאות השיפוטיות בישראל, כולל כל המרכיבים, פיזיים ונפשיים ורגשיים, תוך חיפוש הפתרונות המתאימות לילד המסויים.

<u>סיכום</u>

מכל האמור, מתברר שהעניינים שנטענים בנייר העמדה של מכון רקמן לקידום מעמד האשה אין להם כל שייכות למצב בישראל. לא מצא מכון רקמן כל חומר, אשר מבוסס על מחקר ישראלי או על פסיקה ישראלית, לתמוך בטענותיו.

האג׳נדה (מילה של מכון רקמן) איננה טובת הילד, אלא דבר אחר לחלוטין[13]. יתרה מכך, טיעונים מגדריים, המסווים תחת טיעוני ׳טובת הילד׳, חושפים ילדים רבים לחוסר מוגנות ולהפקרה, שמדינת ישראל אינה יכולה להסכים עמה.

אלול תש״פ, ספטמבר 2020

כל הזכויות שמורות

פיליפ מרכוס, שופט בדימוס
philipmarcusjurist@gmail.com

ענבל קיבנסון בר און
Baroninbal1@gmail.com

[13] מן הראוי לציין כי, להבדיל ממסמכים אחרים המופקים על ידי מרכז רקמן, בנייר העמדה שבנדון לא הוספו ההסברים האלה:

״המרכז לקידום מעמד האשה ע״ש רות ועמנואל רקמן, הפועל במסגרת הפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר אילן, נוסד בשנת 2001 . מטרת המרכז להביא לביעור האפליה נגד נשים ולחזק את מעמדן בחברה הישראלית, באמצעות תרגום ידע ומחקר אקדמי לפעילות מעשית ויישומית. המרכז פועל לאור חזונו של הרב עמנואל רקמן לקידום זכויות הנשים בישראל ולהטבת מעמד האשה בדיני המשפחה ובהלכה היהודית.״
(מתוך נייר עמדה: *הערות מרכז רקמן לקידום מעמד האשה: להצעת חוק להסדר התדיינויות בסכסוכי משפחה (הוראת שעה)(תיקון מס׳ 2), התש״ף- 2020*, אשר הוגש לועדת חוקה חוק ומשפט, 20/6/2020)